

LUND UNIVERSITY

Raymond Boudon, Pierre Demeulneare & Riccardo Viale, red. (2001): L'explication des normes sociales

Lindgren, Lena

Published in:
Sociologisk Forskning

2002

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Lindgren, L. (2002). Raymond Boudon, Pierre Demeulneare & Riccardo Viale, red. (2001): L'explication des normes sociales. *Sociologisk Forskning*, 39(3-4), 159-166.

Total number of authors:
1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

recension

AV LENA LINDGREN

Sociologiska institutionen, Lunds universitet

Raymond Boudon, Pierre Demeulneare & Riccardo Viale, red. (2001)

L'explication des normes sociales. Paris: Presses Universitaires de France.

Det är spännande att fundera över vilka begrepp som är oundgängliga för sociologin, vilka som tillhör dess kärna, och om de begrepp som nu är de mest använda alls kommer att vara med under nästa århundrade. Vad gäller "norm" behöver man nog inte tveka. Men vad ska man tro om andra för närvarande centrala begrepp: Modernitet? Nätverk? Diskurs? Genus? Det finns det kanske anledning att återkomma till. Norm skiljer sig hursomhelst från de nämnda exemplen på så sätt att det har funnits med från allra första början och det är svårt att tänka sig någon sociologi utan ett normbegrepp. Det uppstod för övrigt ungefär samtidigt med sociologin; tidigare talade man snarare om *moraliska lagar*. Själva begreppet innebar ett brott mot detta tänkande. Kritiska betraktelser brukar likväl hänföra det till någon form av idealistisk värdesociologi. Språkligt är dess ursprung emellertid handfast materiellt, det rör sig om snickarens *vinkelhake* (lat. *norma*).

Att hålla konferenser är helt klart livsviktigt för varje vetenskap. Men den kalejdoskopiska produkt som ofta blir resultatet när man efteråt sammanför helt olikartade papers kan bli rätt svårläst. Nu har det kommit en sådan konferensvolym som har till syfte att förklara just sociala normer, *L'explication des normes sociales*. Sociologen Pierre Demeulneare som presenterar de tretton bidragen försöker få in dem under tre huvudrubriker: *Les normes de répartition des capacités d'action* (ung. Normerna som fördelare av möjliga handlingsalternativ), *Normativité et rationalité* (Normativitet och rationalitet) och *Les normes de la pensée et de la signification* (Tänkandets och meningens normer). Den första rubriken är nästan lika ogenomskådlig som den låter även sedan man läst de fyra bidragen, men man bör inte låta sig avskräckas. Här finns nämligen samlingens två huvudnummer, åtminstone ur sociologisk synpunkt.

Det är ingen tvekan om vem som befann sig i centrum under denna konferens, det gjorde Raymond Boudon. Han citeras och refereras flitigt av de övriga, som kommer från skilda discipliner: förutom sociologi också ekonomi, filosofi och psykologi. Boudons eget paper har titeln "*Vox populi, vox Dei?*" med undertiteln *Le "spectateur impartial" et la théorie des opinions*. Det vill säga: Folkets röst blir Guds röst eller Folket blir till Gud; det är den politiska demokratins allmakt, som Boudon i Alexis de Tocquevilles efterföljd vill varna för. Dennes välkända problematik om samhällelig jämlikhetssträvan kontra individens frihet är genomgående tema i Boudons bidrag. Tocquevilles tankar upplever ju för närvarande en renässans, och det påpekas ofta att vi på samma sätt som denne skarpsynte adelsman lever i övergången till en ny tid. Detsamma får man väl säga om Adam Smith: från hans moralfilosofiska verk *The Theory of Moral Sentiments* hämtar Boudon undertitelns *spectateur impartial*, den opartiske betraktaren. Detta begrepp är, menar Boudon, lika analytiskt värdefullt som Smiths mer kända "den osynliga handen". Och dessutom högaktuellt för sociologin.

Boudon har som motto ett citat från Julien Bendas *Klerkernas förräderi* om att krig inte tycks kunna bli nog fasansfulla för att avskräcka krigsälskarna, eftersom det oftast inte är dessa som tvingas betala priset. I sammanhanget något gåtfullt, men evigt aktuellt och till läsning lockande. Och inspirerande läsning blir det, ibland med fullkomligt halsbrytande infallsvinklar och utvecklingar.

Jag vill emellertid återkomma till Boudon och istället börja med Leipzigsociologen Karl-Dieter Opp och hans artikel *How do Norms Emerge? An Outline of a Theory* (ett av fyra bidrag på engelska språket). Opp konstaterar inledningsvis om normbegreppet att "there are many unconnected propositions scattered in the social science literature, and this literature is still growing" (s 11). Han skriver också att även om "the explanation of norms is a central issue in sociology and many other social science disciplines there is – so it seems – no empirical tested single theory that social scientists agree upon" (ibid.). Norm skiljer sig med andra ord inte från övriga samhällsvetenskapliga begrepp. För vem kommer på ett begrepp om vilket man inte skulle kunna påstå detsamma? Men det är förstås också detta som gör artiklar som Opps attraktiva för läsaren: möjligheten av att jämförelser mellan olika teorier och begrepp till slut visar vilken eller vilka som faktiskt ger den bästa förklaringen till varför normer uppkommer och består. Vilket förstås inte är detsamma som en teori som alla samhällsvetare kan bli överens om. För kanske är själva meningen med normforsk-

ningen som författaren till artikeln *norm* i Sociologiskt lexikon (1997) skriver: "Normer är ofta ganska oklara eller mångtydiga, och de måste kommuniceras, tolkas och förstås för att kunna tillämpas i konkreta situationer. Överväganden och diskussioner om hur normer används är därför en viktig del av det sociala livet." Normbegrepp och teoriförslag är ofta både oklara och mångtydiga, men likväl en viktig del av den sociologiska praktiken...

Oklarhet kan man dock inte beskylla Opp för. Han är föredömligt klar och systematisk när han börjar med en tablå över olika typer av normdefinitioner. Följande tre element kombineras på olika sätt: 1. likformigt beteende 2. sanktioner om beteendet uteblir samt 3. gemensamma förväntningar hos enskilda och kollektiva aktörer om att ett visst beteende *bör* eller *inte bör* iakttagas.

Vidare urskiljs fyra olika normdefinitioner utifrån hur många av de nämnda elementen som föreligger. Från minidefinitionen där endast gemensamma förväntningar ingår, till kombidefinitionen där alla tre elementen finns med.

Hur besvaras då rubrikens fråga om hur normer uppstår? Den teoretiska utgångspunkten är *rational choice* och det Opp kallar sin *Individualistic utility proposition*, det vill säga antagandet att det alltid gäller att en norm uppstår därför att den svarar mot individers önsksningar och mål: "If individual actors wish that a situation S emerges, and if a norm is instrumental for achieving S, the actors perform actions that lead to the emergence of the norm" (s 17). Opp argumenterar för en sådan vid tolkning av begreppet instrumentell rationalitet att *värden* ges förklaringskraft i en rational choice-modell: "Thus, 'instrumental rationality' in this wide sense implies that *values* are legitimate explanatory factors for norms in a rational choice framework" (s 36).

Den teoretiska modellen prövas på empiriskt material från vitt skilda områden: anti-röknormen som under snart en generation vuxit sig stark i utvecklade västländer, den mer nyetablerade cykelhjälmsnormen samt den norm som på många håll i tredje världen påbjuder könsstympning. Och den för mig tidigare okända men sympatiska norm som tydligen gäller i svampskogen: man plockar aldrig rent på ett svampställe utan sparar en del åt dem som kommer efter. Det hela visar sig passa väl ihop med Opps teoretiska antaganden.

Även om Opp beklagar den allmänna bristen på dialog mellan skilda sociologiska inriktningar bidrar han knappast själv till att ändra på det förhållandet. Ett arbete som gott kunde varit med i den utförliga litteraturlistan är t ex Habermas *Faktizität und Geltung* (1992). Att den hör hemma här framgår än mer av dess

engelska titel: *Between Facts and Norms*. En sociologisk begreppsanalys som råkar finnas i min egen bokhylla är Rüdiger Lautmanns *Wert und Norm* (1969); en hastig koll ger vid handen att den fortfarande i all blygsamhet (156 s) är ett bra exempel på klargörande framställning. Men en ny stor normsurvey (med övergripande perspektiv) vore något att sätta tänderna i. Kanske håller någon på med just en sådan?

Konferensvolymen som *L'explication des normes sociales* visar åtminstone på sociologins teoretiska spännvidd – och löslighet. För när man läser Raymond Boudons bidrag verkar det först som om sociologi inte riktigt är samma sak i Paris som i Leipzig. Boudon och Opp tycks inte ens skriva om samma ämne.

Boudons paper "*Vox populi, vox Dei?*" är det mest magnifikt vildvuxna jag någonsin läst. Den som gillar latinsentenser skulle kunna utbrista: *Quod licet Jovi, non licet bovi* (Det som är tillåtet för Jupiter är inte tillåtet för oxen). Alla andra medverkande håller sig nämligen till ämnet och skriver faktiskt om normer på ett eller annat sätt. Hos Boudon letar man förgäves efter ordet norm. Det är istället underrubriken *le spectateur impartial*, den opartiske betraktaren och *la théorie des opinions* det handlar om, plus en hel del om kollektiva värden och värderingar. Det hela är roligt att läsa och späckat med konkreta exempel från alla tänkbara områden; här finns minianalyser av Kosovokonflikten, fransk arbetsmarknad, svensk arbetsmarknad, nigeriansk inrikespolitik, franska rättsskandaler, fransk skattepolitik, olympiska skandaler mm.

Allt cirklar kring och relateras till Adam Smiths *opartiske betraktare*, vars enorma teoretiska potential enligt Boudon ännu inte uppmärksammats. Det är inte fråga om någon enkel metafor, utan om ett begrepp som sammanfattar hela den komplexa process genom vilken olika förutfattade (*biased*) åsikter och värderingar som finns i samhället omvandlas till en helhet som då motsvarar *det allmänna bästa* (s 94). Boudon framhåller begreppets teoretiska släktskap med såväl Kants praktiska förnuft som med Webers värderationalitet och John Rawls *okunnighetens slöja* - det vill säga det sociala vakuum där man skulle kunna välja det optimala samhället.

Smiths betraktare är i Boudons tolkning såväl teoretisk konstruktion som en realitet som gör sig gällande i det sociala och politiska livet (s 93-95). Men det är oklart vari det teoretiskt fruktbara skulle ligga i att återuppliva denna tankefigur eller hur man därigenom kan identifiera "des mécanismes sociologiques et politiques essentielles" (s 122). Eller för den delen hur man kan föreställa sig

betraktaren ge en hjälpande hand åt socialforskaren så att det produceras objektiv vetenskap. Ironiskt nog tenderar Boudons egen framställning under dessa resonemang att bli alltmer partisk. Och det är inte direkt någon systemkritisk intellektuell som lägger ut texten. Ett exempel är beskrivningen av den brist på objektivitet som skilda positioner på arbetsmarknaden kan skapa. Så tenderar arbetstagarna och deras representanter (felaktigt) förutsätta att marknadens lagar med automatik skapar en viss arbetslöshet. Ekonomer och företagsledare, däremot, är överlag benägna att ha en "mer generell syn på ekonomiska mekanismer" (s 106) och kan därmed komma fram till förslag och lösningar som bättre motsvarar *det allmänna bästa*. Arbetsgivarsidan skulle med andra ord närma sig den opartiske betraktaren. Kanske det, men om "the spectator" har något med vetenskaplig objektivitet att göra (vilket kanske är tveksamt) bör man väl anlägga ett någorlunda globalt perspektiv. Att näringslivet då skulle företräda det allmänna bästa är kanske inte lika självklart. Åtminstone finns det olika bedömningar av den saken. Man skulle också kunna tillägga att Boudon, som själv gärna använder aktuella exempel, för inte så länge sedan blivit vederlagd av nya fakta rörande en svensk-schweizisk industrijätte. Här kan man knappast tala om måttfullhet och eftertanke, åtminstone inte om man ser till chefspersoners pensionsavtal. Och nyligen uppmärksammat storföretagsfiffel i USA styrker inte heller precis Boudons antaganden.

Boudon antyder själv att han kanske övertolkar *the spectator* hos Smith. Den vanliga tolkningen av metaforen är ju mer blygsamt att det är fråga om ett slags generaliserat samvete, så att vi som partiska aktörer värderar egna och andras handlingar utifrån om en tänkt opartisk betraktare skulle acceptera våra handlingars bakomliggande känslor och motiv.

När man sedan försöker följa Boudons tankegång om den opartiske betraktaren och *la théorie des opinions* blir det riktigt svårt. Det verkar helt enkelt långsökt att introducera Smiths betraktare då man vill skapa en teori om opinionsbildning med utgångspunkt hos Tocqueville. Boudon vill nu emellertid för detta ändamål uppdatera betraktaren med hjälp av modern socialvetenskap. Men här finns inte ett ord om några aktuella teorier om opinionsbildning; inget om media eller intellektuellas roll i processen. En enda liten hänvisning i förbigående till Robert Nozicks svar på frågan om varför intellektuella alltid är kritiska mot det kapitalistiska systemet i "Why do intellectuals oppose capitalism?" i *Socratic Puzzles*.

Det är på det hela taget svårt att se att vare sig Smith eller Tocqueville är oumbärliga för en sociologisk teori om värden och normer. Även om det förstås alltid är glädjande med nytändning och omvärderingar i förhållande till etablerade auktoriteter. Boudon skriver någonstans att det är tillåtet att klättra upp på de intellektuella giganternas axlar, därifrån har man alltid bättre utsikt. (Och syns också bättre själv, skulle man kunna tillägga...) Radikal omvärdering tycks hur som helst vara på gång vad gäller bilden av Adam Smith som nu oftast framstår som en kritisk vänsterintellektuell som värnar om de svaga i samhället (se t ex Rothschild 2001).

Dialog med och omprövning av samtida kolleger är däremot inte lika angeläget för Boudon och övriga medverkande i *L'explication des normes sociales*. Det hade, igen, varit intressant om man ställt sin egen värdesociologi mot Habermas, som i verk efter verk arbetat med samma problematik. Han består endast korta avsnoppningar i stil med "den mysteriösa kommunikativa rationaliteten hos Habermas" eller: "Habermas har – till skillnad från Kant, Weber, Durkheim eller Rawls – inte förstått att det är omöjligt att föreställa sig en teori om kollektiva värden som inte på ett eller annat sätt tar med den opartiske betraktaren" (s 123). Kanske det, men det är trots allt inte nyläsningen av Smith eller Tocqueville som är det intressanta hos Boudon utan föresatsen att "...élaborer une théorie des valeurs collectives", utarbeta en sociologisk teori om kollektiva värden (s 126). Och den som blir nyfiken på detta projekt bör förstås gå till hans egna verk. *Le Sens des Valeurs*, som utkom ungefär samtidigt som konferensen avhölls, kan då vara en lämplig introduktion. Denna bok består av ett antal fristående essäer men till skillnad från *Vox populi, vox Dei* är de väl sammanhållna och genomarbetade (och redan publicerade på olika håll). Här är det ett nöje att läsa Boudon, särskilt när han framför åsikter som är lätta att dela. Det är klart att han har rätt i att Molière och Flaubert är bra författare, oberoende av eventuell relativitet hos estetiska värden och normer. Men vad Boudon inte tycks riktigt medveten om är att det t ex i *La Distinction* (som han här underförstått polemiserar mot) alls inte förespråkas någon allmän värderelativism. Vad Bourdieu gör i *La Distinction* är ju en sociologisk analys av estetiska smakomdömen, som visar hur den individuella smaken, det mest personliga, faktiskt formas utifrån sociala hierarkier och maktförhållanden.

Man kan väl i sammanhanget påpeka att Boudon är en av de få inom fransk sociologi som märktes utanför det intellektuella kraftcentrum som bildades kring

Pierre Bourdieu, och som förmodligen kommer att bestå under lång tid framåt.

I en av minnesartiklarna som följde efter Bourdieus bortgång fanns ett urval av hans artiklar: titeln *La production de l'idéologie dominante* (1976, med Luc Boltanski) påminner om begrepps tidsbundenhet; "den dominerande ideologin" kan med säkerhet dateras till sjuttioalet. Mycket få sociologer talar ju idag om ideologi, i någon av ordets betydelser. Däremot finns det väl nu som då en teoretisk skiljelinje mellan dem som analyserar ojämna maktförhållanden i samhället och dem som utgår från något sådant som en existerande samhällelig värdegemenskap.

Det kan synas orimligt att så detaljgranska ett konferenspaper som här Boudons "*Vox populi, vox Dei?*". Men den vetenskapliga konferensen och dess papers är ju också ett socialt fenomen, väl värt en egen analys. Och förväntningarna är förstås högt ställda på den som, tillsammans med James Coleman, anses vara "den mest betydelsefulla sociologiske teoretikern under 1900-talets slut" (Goldthorpe 2000:15).

För att återvända till den inledande frågan: Vad är det som gör att vissa socialvetenskapliga begrepp och teorier når utöver sin samtid? Ett svar bör väl vara att de erbjuder en hållbar förklaring till ett fenomen eller sammanhang. Ett annat kan vara att de helt enkelt är användbara, vetenskapligt och i det offentliga samtalet.

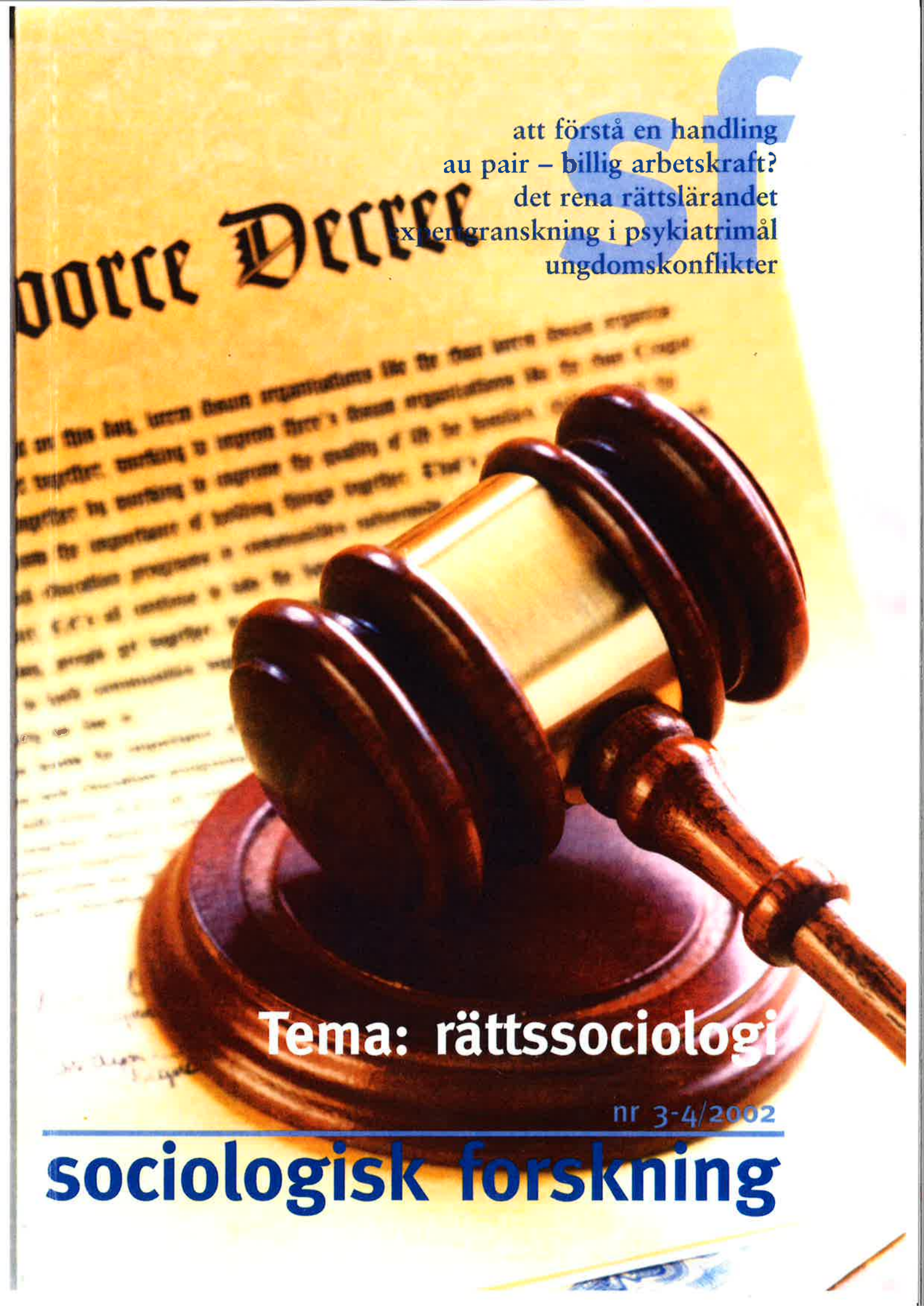
Vid en hastig omläsning slår det mig att de tretton artikelförfattarna i *L'explication des normes sociales* faktiskt utgör en enkönad skara. Men det är inte för att utjämna könsbalansen som jag också kort vill nämna en skrift om sociala normer av helt annorlunda slag: Åsa Petersens *Bortom normen. Om en ny sorts rättvisa*. Hon har egentligen inga teoretiska ambitioner, men resultatet är likväl tänkvärt ur sociologiskt perspektiv. På 87 sidor reflekterar hon över det etablerade samhällets normer utifrån ett politiskt vänsterperspektiv. I likhet med Boudon är hon öppet partisk och självsäker. Hon skriver "en berättelse om normens diskriminerande kraft". Här heter rubrikerna sådant som *Normen hårdnar*, *Normen hindrar*, *Normen dömer*, *Rättvisa fordrar respekt och Politiken som verktyg*. Mät dig själv mot normen, uppmanar hon läsaren. Man eller kvinna? Straight eller gay? Vit eller svart? Funktionshindrad eller inte? Själv har hon två rätt av fyra.

Åsa Petersens problematik är, märker man snart, ingen annan än Tocquevilles och Boudons: individuell frihet kontra social jämlikhet. Det ena kan aldrig exi-

stera utan det andra, blir slutsatsen utifrån denna debattskrift. Och för övrigt: "Normen är bara norm så länge människor accepterar den" (s 48). Så sant; och för att fördjupa den insikten kan man gå tillbaka till konferensrapporten och läsa en miniessä av sociologen Jean Baechler: *L'acceptation des normes*. Den handlar inte bara om varför normer accepteras, utan också om hur de ibland förlorar sin legitimitet och ersätts av nya.

Referenser

- Boudon, R. (1999) *Le sens des valeurs*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Brante T., Andersen H. & Korsnes O. red. (1998) *Sociologiskt lexikon*
Stockholm: Universitetsforlaget.
- Goldthorpe, J.H. (2000) "Den nuvarande krisen inom sociologin: finns det en väg bortom falsk pluralism?", *Sociologisk Forskning* 37 (3/4):6-19
- Petersen, Å. (2001) *Bortom normen. Om en ny sorts rättvisa*. Stockholm: Agora.
(Agoras skriftserie. 5)
- Rothschild, E. (2001) *Economic Sentiments. Adam Smith, Condorcet, and the Enlightenment*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

att förstå en handling
au pair – billig arbetskraft?
det rena rättslärandet
expertgranskning i psykiatrimål
ungdomskonflikter

Tema: rättssociologi

nr 3-4/2002

sociologisk forskning